

بررسی افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی، محیط نهادی و حسابرسی شرکت

احسان یآوری وفا^۱، محسن هاشمی گهر^۲ (نویسنده مسئول)

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، ehsan.yavari.acc@gmail.com

^۲ دکتری حسابداری، گروه حسابداری، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، mhghohr@yahoo.com

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی، محیط نهادی و حسابرسی شرکت (مطالعه موردی شرکت های دارویی و پتروشیمی) می باشد که برای این منظور در ابتدا به بررسی ارتباط بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت ها پرداخته شد و سپس اثر تعدیلی کیفیت حسابرسی بر این ارتباط مورد سنجش قرار گرفت. علاوه بر این، در مدل های رگرسیونی اثر متغیرهای اندازه شرکت، سودآوری، عمر شرکت، استقلال هیئت مدیره، اهرم مالی، رشد فروش، زیان شرکت و نسبت جاری در مدل های رگرسیونی کنترل شد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش گردآوری داده ها در گروه پژوهش های توصیفی- پس رویدادی قرار دارد. به منظور انتخاب حجم نمونه از روش نمونه گیری حذف سیستماتیک (غربالگری) استفاده شد که با توجه به شروط در نظر گرفته شده، در نهایت ۳۴ شرکت فعال در صنایع دارویی و پتروشیمی در دوره زمانی ۷ ساله بین سال های ۱۳۹۴ الی ۱۴۰۰ (در مجموع ۲۳۸ سال- شرکت) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای بررسی فرضیه ها از روش های مربوط به رگرسیون چندمتغیر با استفاده از نرم افزار EViews ۸ و روش داده های پانلی- اثرات ثابت بهره گرفته شده است. نتایج به دست آمده برای فرضیه های پژوهش نشان می دهد که بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. هم چنین، کیفیت حسابرسی دارای اثر تعدیلی مستقیمی بر این ارتباط می باشد.

واژه های کلیدی

محیط نهادی، کیفیت حسابرسی، افشای داوطلبانه محیط نهادی.

۱. مقدمه

هر دو دهه ی اخیر، توجه به اثرات شرکت ها در جامعه، به ظهور مفهوم نوظهور و مهم در پژوهش های کسب و کار به نام مسئولیت اجتماعی شرکت ها انجامیده است [۱]. مسئولیت اجتماعی شرکت ها به مشارکت داوطلبانه ی شرکت برای توسعه ی پاینده ی فراسوی الزامات قانونی اشاره دارد و یک روش برای کاهش شکاف میان شرکت ها و انتظارات ذینفعان در قالب گزارشگری و افشاء اطلاعات اضافی با رویکرد پایداری به شمار می رود [۲]. شرکت ها، واکنش های مختلفی در جهت پاسخگویی به تقاضاهای جدید دارند به گونه ای که برخی شرکت ها فرهنگ خود را تغییر داده و در نظر گرفتن مسئولیت اجتماعی شرکت ها را به عنوان هسته ی اصلی فعالیت های تجاری شان پذیرفته اند [۳]. بسیاری از افراد دانشگاهی مقوله ی مسئولیت اجتماعی شرکت ها را به عنوان یک حوزه ی توسعه نیافته در نظر می گیرند و معتقدند هر تئوری رویکرد خاصی دارد و یک تئوری عام پذیرفته شده برای مسئولیت اجتماعی شرکت ها وجود ندارد. تحقیقات بسیاری این سه تئوری را در این زمینه مورد آزمون قرار داده اند. نتایج متفاوت این تحقیقات بستگی به دامنه ی وسیع متغیرهای مورد بررسی دارد. تئوری های مرتبط با مسئولیت اجتماعی شرکت ها به دنبال تبیین چرایی انتخاب شرکت ها برای درگیر شدن در فعالیت های مسئولیت اجتماعی شرکت ها هستند و تئوری ذینفعان و تئوری مشروعیت و تئوری سازمانی/نهادی از جمله رایج ترین این تئوری ها هستند [۴]. مسئولیت پذیری اجتماعی شرکتی و افشاء گره های مرتبط با آن عامل ضروری است که به تداوم شرکت ها منجر می شود زیرا همه شرکت ها ارتباط هایی با جامعه دارند. لذا جامعه امکان بقای شرکت ها را در درازمدت فراهم می آورد. جامعه از فعالیت ها و رفتار شرکت ها بهره می گیرد. گسترش مسئولیت پذیری شرکت ها بر این موضوع دلالت دارد که مسئولیت های شرکت ها از آنچه در گذشته بوده، یعنی "فراهم کردن پول برای سهامداران" فراتر رفته است. شرکت ها بایستی در برابر ذینفعان (سهامداران، مشتریان، کارکنان، عرضه کنندگان کالا، بانک ها، قانون گذاران، محیط و جامعه) پاسخگو باشند. به این ترتیب شرکت ها علاوه بر مسئولیت اقتصادی، باید در برابر مسائل اجتماعی احساس مسئولیت کنند. بنابراین با توجه به اهمیت مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها و افشاءگری های مرتبط با آن، در گزارشات مالی بایستی مراقبت های کافی به عمل آید [۵].

استقرار یک سیستم حاکمیت قوی در شرکت ها نیازمند توجه به پاره ای از عوامل است که از آن ها به سازوکارهای حاکمیت شرکتی تعبیر می شود. سازوکارهای داخلی، مبتنی بر اقدامات اتخاذ شده توسط شرکت های انفرادی به منظور اجرایی کردن کنترل و پاسخگویی است. سازوکارهای خارجی نیز مبتنی بر نظارت گروه های خارج از شرکت به منظور حفظ منافع سرمایه گذاران می باشد. از مهم ترین سازوکارهای خارجی حاکمیت شرکتی، رعایت حقوق سهامداران به عنوان تأمین کنندگان اصلی منابع شرکت است. چنین به نظر می رسد که رمز مؤفقیّت یک شرکت در گرو پاسخگویی مطلوب به سهامداران آن است. اهمیت رعایت حقوق سهامداران به عنوان یکی از سازوکارهای خارجی حاکمیت شرکتی تا آنجاست که این موضوع در بسیاری از قوانین حاکمیت شرکتی (از جمله قانون سربینز آکسلی (۲۰۰۲)، گزارش [۵] در بریتانیا، گزارش کمیته [۶] در کانادا، و ...) مورد توجه قرار گرفته و رهنمودهایی برای اعمال نظارت بیشتر توسط آن ها معرفی گردیده است. بخش عمده این سازوکارها بر این موضوع تأکید دارند که اعمال نظارت های مناسب توسط سهامداران، رفتار فرصت طلبانه و سودجویانه مدیران را محدودتر می کند، بنابراین کیفیت و قابلیت اتکای گزارشگری مالی (به خصوص سودهای حسابداری) بهبود خواهد یافت، در نتیجه موجبات اعتماد بیشتر سرمایه گذاران به بازار سرمایه فراهم می شود [۷]. از جمله این ویژگی ها می توان به تمرکز مالکیت، وجود سهامدار دارای حق کنترل بر شرکت، مالکیت دولت، مالکیت سهامداران خارجی، وجود سهام ممتاز در ساختار سرمایه شرکت، برگزاری جلسه مجمع عمومی و... اشاره نمود.

از طرفی دیگر کیفیت کار موسسه های حسابرسی متفاوت است و به طور مستقیم نمی توان با مشاهده ی موسسه ها تشخیص داد که کدام موسسه از کیفیت کاری بالاتری برخوردار است. تحقیق ها نشان می دهند اندازه، قدمت، شهرت و نام تجاری موسسه های حسابرسی می توانند معیارهای متمایز کننده ی کیفیت حسابرسی باشند. [۸] در تحقیق خود برای اندازه گیری کیفیت حسابرسی علاوه بر اندازه ی موسسه ی حسابرسی از تخصص موسسه ی حسابرسی در صنعت صاحب کار نیز استفاده کردند. آنان معتقد بودند موسسه های حسابرسی که در صنعت صاحب کار تخصص داشته باشند، با کیفیت بیش تری به حسابرسی آن می پردازند. [۹] و [۱۰] نیز در تحقیق های خود از تخصص حسابرس در صنعت صاحب کار برای اندازه گیری کیفیت حسابرسی استفاده کردند. [۱۱] کیفیت حسابرسی را به صورت احتمال کشف و گزارش اشتباه های با اهمیت در صورت های مالی تعریف می کند. او به لحاظ نظری ارتباط بین کیفیت

حسابرسی و اندازه‌ی موسسه‌ی حسابرسی را مطرح کرد و معتقد بود موسسه‌های بزرگ شرکت‌های بیشتری را حسابرسی می‌کنند و کل حق الزحمه‌ی آن‌ها بین شرکت‌های صاحب کار تفکیک می‌شود و به صاحب کاران وابستگی ندارند. موسسه‌های حسابرسی بزرگ استقلال بیش‌تری دارند، بنابراین با کیفیت بیشتری به حسابرسی می‌پردازند [۱۲]. نیز معتقد است مدیران انگیزه‌های زیادی برای دست‌کاری سود دارند تا بتوانند به پیش‌بینی‌های تحلیلگران مالی تحقق ببخشند. بنابراین، اگر حسابرسی موسسه‌های بزرگ کیفیت بیش‌تری داشته باشند، باید انتظار داشت خطاهای پیش‌بینی تحلیلگران در شرکت‌هایی که توسط موسسه‌های کوچکتر رسیدگی شدند، بیشتر باشد. دیویدسون در تحقیق خود این موضوع را تایید می‌کند [۱۳]. با توجه به موارد مطرح شده فوق، در پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سوالات هستیم که آیا بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت رابطه وجود دارد؟ و اینکه آیا کیفیت حسابرسی دارای اثر تعدیلی بر ارتباط بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت می‌باشد؟

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

همگام با فرایند جهانی شدن در تمام عرصه‌ها، درهای بازارهای جهانی به روی شرکت‌ها گشوده شده است. رقبا از سراسر دنیا با فرهنگ‌ها و امکانات و تجهیزات مختلف با هم رقابت می‌کنند بازارها رفته‌رفته، رقابتی‌تر و پر از کالاها و خدمات شرکت‌های رقیب می‌شود، تا آنجا که به حد اشباع می‌رسند. از طرفی دیگر، شرکت‌ها امروزه با فعالیت‌های تبلیغاتی گسترده رقبا برای جذب مصرف‌کنندگان روبرو شده‌اند به طوری که هر مصرف‌کننده روزانه با حجم وسیعی از تبلیغات مواجه است و در نتیجه، دیگر راهبردهای پیشین جوابگو نخواهند بود. شرکت‌ها باید در پی تکنیک‌های جدید و خلاق‌تری باشند تا بتوانند علاوه بر حفظ سهم بازارشان، سهم بازار رقبا را نیز از آن خود کنند. یکی از تکنیک‌های عصر حاضر، نفوذ ویژه بنگاه‌ها در رفتار مصرف‌کنندگان است که به واسطه فعالیت‌های مسئولانه تجاری، اخلاقی، بشر دوستانه و زیست‌محیطی جهت اثرگذاری بر مصرف‌کنندگان و جامعه به کار گرفته می‌شود. مجموعه این فعالیت‌ها را، مسئولیت اجتماعی شرکت نام نهاده‌اند.

تغییرات قانونی پس از فروپاشی شرکت‌های بزرگ و نقش حسابرسان در فرایند گزارشگری مالی بیشتر مورد توجه بازار، شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران برای استنتاج ارزش حسابرسان است. کیفیت حسابرسی، نقشی حیاتی در کاهش مشکلات نمایندگی ایفا می‌کند. برای نمونه، کیفیت حسابرسی می‌تواند منبع اصلی سهامداران برای نظارت بر مدیران باشد. فرض بر این است که صورت‌های مالی محصول مشترک اظهارات مدیریت و فرایند حسابرسی می‌باشد. از این رو، کیفیت گزارشگری سود و کیفیت حسابرسی می‌تواند مجزا از خصوصیات آن باشد. همچنین اگر شهرت حسابرس منعکس‌کننده بخش متفاوت از کیفیت اطمینان‌دهی باشد، پس قضاوت سرمایه‌گذاران از کیفیت سود تحت تأثیر سطح درک آنان از کیفیت حسابرسی در جهت اتصال به گزارشگری سود است. با تبعیت از استدلال فوق می‌توان کیفیت اطلاعات را به هزینه حقوق صاحبان سهام متصل کرد. انتظار بر این است که کیفیت حسابرسی بالاتر بتواند تأثیر کیفیت سود پایین‌تر بر هزینه حقوق صاحبان سهام را کاهش دهد. شواهدی از تأثیر فوق که می‌تواند کمکی به درک ما از چگونگی پاداش یا جریمه بازار از کیفیت حسابداری در پرتو فرایند قابل مشاهده ویژگی‌های حسابداری نماید. این حالت بینش جدیدی را در ارزش مکان سرمایه‌گذاران بر ابعاد کیفیت حسابرسی در جهت کمک به کیفیت سود و ارتباط آن با شواهد با ارزش حسابرسی برای سرمایه‌گذاران مهیا می‌کند. حسابرسی می‌تواند یکی از راه‌های جلوگیری و کاهش مدیریت سود باشد. زیرا اعتقاد بر این است، شرکت‌هایی که صورت‌های مالی حسابرسی شده ارائه کنند دارای محتوای اطلاعاتی و سود با کیفیت بیشتری هستند. اقدام تعهدی وابسته به قضاوت‌های مدیران است و حسابرسی شرکت‌هایی که اقدام تعهدی بیشتری دارند، نیز دشوارتر است. حسابرسی با کیفیت بالاتر، با احتمال بیشتری عملکردهای حسابداری مورد تردید را کشف می‌کند زیرا مؤسسه‌های حسابرسی با کیفیت و متخصص صنعت، منابع و انگیزه‌های بیشتری برای کشف اشتباه و تقلب دارند. شواهدی از وجود ارتباط منفی بین کیفیت حسابرسی و هزینه حقوق صاحبان سهام در شرکت‌های آمریکایی به دست آمده است. با توجه به نرخ بالای شکایت از حسابرس مستقل در آمریکا تأثیر شهرت حسابرس بر هزینه حقوق صاحبان سهام تا حدود زیادی به اثر بیمه به جای اثر اطمینان‌دهی مربوط است. با این وجود، پس از مطالعات قبلی، شواهدی از وجود تأثیر مستقیم در سایر کشورها نیز به دست آمد.

در همین ارتباط، یافته‌های [۱۴] نشان می‌دهند که شرکت‌های دارای افشای مسئولیت اجتماعی بالاتر، از خدمات حسابرسی پایین‌تری بهره می‌گیرند. اگرچه، حق الزحمه‌های حسابرسی این شرکت‌ها بالاتر می‌باشد. علاوه بر این، محیط نهادی موجب بهبود رابطه

بین افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی و خدمات حسابرسی شرکت های چینی شده است. [۱۵] نشان دادند افشای مسئولیت اجتماعی بالاتر با کارایی سرمایه گذاری شرکت رابطه دارد که این ارتباط در شرکت های دارای سرمایه گذاری بیش از حد قوی تر است. هم چنین، متغیر کیفیت گزارشگری مالی دارای اثر معناداری بر ارتباط بین افشای مسئولیت اجتماعی و کارایی سرمایه گذاری شرکت می باشد. علاوه بر این، در مطالعات داخلی، [۱۶] نشان می دهد که بین مسئولیت اجتماعی و هزینه بدهی شرکت رابطه منفی و معناداری وجود دارد و عملکرد مسئولیت اجتماعی باعث کاهش هزینه بدهی می شود و کیفیت حسابرسی این رابطه را تعدیل می کند. [۱۷] نشان می دهد که بین افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت و رتبه موسسه حسابرسی رابطه وجود ندارد. همچنین، رتبه موسسه حسابرسی بر رابطه بین افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت و هزینه های حسابرسی اثر گذار نمی باشد. ولی، افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت بر هزینه های حسابرسی تاثیر معکوس دارد و نیز، بهبود محیط سازمانی بر حق الزحمه حسابرسی تاثیر معکوس دارد. اما، بهبود محیط سازمانی بر رتبه موسسه حسابرسی اثرگذار نیست. همچنین، بهبود محیط سازمانی بر رابطه بین افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت و رتبه موسسه حسابرسی تاثیر ندارد.

- بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت رابطه معنی دار وجود دارد
- کیفیت حسابرسی دارای اثر تعدیلی بر ارتباط بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت می باشد.

۳. روش شناسی پژوهش

۳.۱. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این تحقیق کلیه شرکت های فعال در صنایع دارویی و پتروشیمی در بورس اوراق بهادار تهران می باشند که از سال ۱۳۹۴ لغایت ۱۴۰۰ در بورس فعال بوده اند. هم چنین، برای آزمون فرضیه های این بخش نمونه تحقیق بر اساس چارچوب زیر گزینش شد که در نهایت، ۳۴ شرکت در دوره زمانی هفت ساله مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند:

- ۱- شرکت در صنعت واسطه گری های مالی نباشد. زیرا ساختار سرمایه این موسسات متفاوت می باشد.
- ۲- شرکت در ابتدای سال ۱۳۹۴ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده باشد.
- ۳- نماد شرکت در دوره تحقیق، وقفه با اهمیت نداشته باشد (بیش از ۳ ماه در تابلوی بورس متوقف نباشد).
- ۴- داده های شرکت قابل دسترسی باشد.
- ۵- پایان سال مالی شرکت ۱۲/۲۹ باشد.
- ۶- شرکت در دوره زمانی بین سال های ۱۳۹۴ الی ۱۴۰۰ تغییر سال مالی نداده باشد.

۳.۲. توسعه مدل های رگرسیونی و اندازه گیری متغیرها

متغیر وابسته: افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR)

به پیروی از حاجیها و سرفراز (۱۳۹۳)، در این پژوهش برای اندازه گیری مسئولیت اجتماعی شرکت از مدل ارایه شده خاصی استفاده شده است. در این مدل، برای مسئولیت اجتماعی چهار بعد در نظر گرفته شده است که هر یک از ابعاد دارای شاخص هایی بوده که بایستی براساس نقاط ضعف و قوت مورد بررسی قرار گیرند و امتیازاتی برای آن ها در نظر گرفته شود. در صورتی که شرکت هر یک از نقاط ضعف یا قوت را رعایت کند عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر به خود می گیرد. در انتها، برای هر یک از ابعاد مجموع نمرات به دست آمده برای نقاط قوت از مجموع نمرات به دست آمده برای نقاط منفی کم شده و نمره نهایی مسئولیت اجتماعی شرکت به دست می آید. این مدل با توجه به معیارهایی که موسسه آمریکایی معروف KLD که هر ساله سازمان ها را براساس معیارهای اجتماعی و زیست محیطی رتبه بندی می کند، اندازه گیری شده است. این شاخص ها به شرح ذیل می باشند:

$$CSR = COM + EMP + ENV + PRO$$

این مدل به طور خلاصه به صورت زیر می باشد:

جدول (۱) مولفه های مسئولیت اجتماعی شرکت

نقاط ضعف	نقاط قوت	طبقه
<ul style="list-style-type: none"> اثر منفی اقتصادی (تاثیر منفی بر کیفیت زندگی، تعطیلی کارخانه)؛ عدم پرداخت مالیات؛ 	<ul style="list-style-type: none"> کمک های خیریه؛ کمک های نوآورانه (کمک به سازمان های غیرانتفاعی، مشارکت در طرح های عمومی)؛ 	مشارکت اجتماعی (COM)
<ul style="list-style-type: none"> ضعف بهداشت و ایمنی؛ کاهش نیروی کار؛ 	<ul style="list-style-type: none"> به اشتراک گذارستن سود نقدی؛ مزایای بازنشستگی؛ 	روابط کارکنان (EMP)
<ul style="list-style-type: none"> تولید زباله های خطرناک، پرداخت جریمه به دلیل نقض مدیریت زباله؛ 	<ul style="list-style-type: none"> انرژی پاک (استفاده از سوخت با آلودگی کمتر)؛ کنترل آلودگی هوا و کاهش گازهای گلخانه ای)؛ 	محیط زیست (ENV)
<ul style="list-style-type: none"> پرداخت جریمه درمورد ایمنی محصول؛ پرداخت جریمه برای تبلیغات منفی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> کیفیت محصول؛ ایمنی محصول؛ 	ویژگی های محصولات (PRO)

متغیر مستقل: محیط نهادی (INST)

برای اندازه گیری این متغیر به عنوان یکی از سازوکارهای خارجی حاکمیت شرکتی از عوامل متعددی بهره گرفته شده است. این معیار ترکیبی و چندبعدی است که مزایایی همچون وارد نمودن یک متغیر در مدل رگرسیونی به جاری توجه جداگانه بر هر یک از مولفه ها، توجه به بهینگی سازوکارهای خاص در سطح شرکت ها و نیز جلوگیری از تکرار و دوباره کاری ویژگی ها می باشد. به پیروی از صفرزاده (۱۳۹۲)، برای اندازه گیری حمایت از سرمایه گذاران به هر کدام از ابعاد امتیاز صفر و یک (با توجه به تعریف عملیاتی انجام شده) اختصاص یافته و از جمع زدن این امتیازها نمره مربوط به هر شرکت در هر سال محاسبه می شود. مولفه های مرتبط با حقوق سهامداران در ایران به شرح ذیل می باشد:

جدول (۲) مولفه های مرتبط با حمایت از سرمایه گذاران در ایران

نام مولفه	تعریف عملیاتی
تمرکز مالکیت	ابتدا میانگین درصد سهام شناور آزاد شرکت های نمونه در هر سال محاسبه می شود. در صورتی که درصد سهام شناور آزاد یک شرکت از میانگین بیشتر باشد، به آن شرکت عدد صفر و در غیر این صورت عدد یک اختصاص می یابد.
وجود سهامداران دارای حق کنترل	در صورت عدم وجود سهامدار دارای حق رای کنترل، به آن شرکت عدد صفر و در غیر این صورت عدد یک اختصاص می یابد.
میزان سهامداری یا مالکیت دولت	ابتدا میانگین درصد مالکیت دولت در شرکت های نمونه برای هر سال محاسبه می شود. در صورتی که درصد مزبور برای یک شرکت از میانگین کمتر باشد، به آن شرکت عدد صفر و در غیر این صورت به آن شرکت عدد یک اختصاص می یابد.
معامله با اشخاص وابسته	ابتدا میانگین نسبت مبالغ معاملات بین شرکت و اشخاص وابسته به مبالغ فروش برای کلیه شرکت های نمونه در هر سال محاسبه می شود. در صورتی که این نسبت برای یک شرکت از عدد میانگین بیشتر باشد به آن شرکت عدد صفر و در غیر این صورت به آن شرکت عدد یک اختصاص می یابد.
وجود دعاوی قانونی علیه شرکت	در صورت وجود دعاوی قانونی علیه شرکت در ۳ سال گذشته، به آن شرکت عدد صفر و در غیر این صورت به آن شرکت عدد یک اختصاص می یابد.

متغیر تعدیل گر: کیفیت حسابرسی (AQ)

متغیر تعدیل گر در پژوهش حاضر حسابرسی شرکت هاست که برای اندازه گیری آن و به پیروی از مبانی نظری پژوهش (پرساکیس و همکاران، ۲۰۱۶؛ ژانگ و رن، ۲۰۱۹) از متغیر دوگانه نوع حسابرسی شرکت استفاده شده است. در صورتی که شرکتی از سوی سازمان حسابرسی شود عدد یک و در غیر این صورت صفر در نظر گرفته می شود.

متغیرهای کنترلی:

به پیروی از ادبیات پیشین پژوهش (پانیگر و همکاران، ۲۰۱۹؛ ژانگ و رن، ۲۰۱۹) اثر برخی از ویژگی های مالی و حسابداری شرکت ها در مدل های رگرسیونی کنترل شده است که در ادامه به تعریف هر یک از آنها پرداخته می شود:

- اندازه شرکت (SIZE): برابر است با لگاریتم طبیعی کل دارایی های ترازنامه ای شرکت در پایان سال مالی.
- سودآوری (ROA): برابر است با نسبت سود خالص به کل دارایی های ترازنامه ای شرکت در پایان سال مالی.
- عمر شرکت (AGE): برابر است با تعداد سال های فعالیت شرکت در بورس اوراق بهادار تهران.

- استقلال هیئت مدیره (INDEP): برابر است با نسبت مدیران غیرموظف به کل اعضای هیئت مدیره شرکت در پایان سال مالی.
- اهرم مالی (LEV): برابر است با نسبت کل بدهی های دفتری به کل دارایی های ترازنامه ای شرکت در پایان سال مالی.
- رشد شرکت (GROW): برابر است با نسبت تغییرات فروش (فروش جاری منهای اول دوره) به کل فروش اول دوره شرکت در پایان سال مالی.
- زیان شرکت (LOSS): متغیر دوگانه که وقتی شرکت در دوره جاری زیان گزارش کرده باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر در نظر گرفته می شود.
- نسبت جاری (CR): برابر است با نسبت دارایی های جاری به بدهی های جاری شرکت در پایان سال مالی.

توسعه مدل های رگرسیونی:

در فرضیه اول پژوهش به بررسی رابطه بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است که برای این منظور و به پیروی از ادبیات پیشین پژوهش (پانیگر و همکاران، ۲۰۱۹؛ ژنگ و رن، ۲۰۱۹) از مدل رگرسیونی خطی چندمتغیره (۱) استفاده شده است. در این مدل، در صورتی که ضریب متغیر مستقل (β_1) معنادار باشد می توان پذیرفت که فرضیه اول پژوهش مورد تایید قرار گرفته است. به این ترتیب داریم:

(۱)

$$CSR_{it} = \beta_0 + \beta_1 INST_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 AGE_{it} + \beta_5 INDEP_{it} + \beta_6 LEV_{it} + \beta_7 GROW_{it} + \beta_8 LOSS_{it} + \beta_9 CR_{it} + \varepsilon_{it}$$

در فرضیه دوم پژوهش به بررسی اثر تعدیلی کیفیت حساسی بر ارتباط بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است که برای این منظور و به پیروی از ادبیات پیشین پژوهش (پانیگر و همکاران، ۲۰۱۹؛ ژنگ و رن، ۲۰۱۹) از مدل رگرسیونی غیرخطی چندمتغیره (۲) استفاده شده است. در این مدل، در صورتی که ضریب متغیر تعدیل گر (β_3) معنادار باشد می توان پذیرفت که فرضیه دوم پژوهش مورد تایید قرار گرفته است. به این ترتیب داریم:

(۲)

$$CSR_{it} = \beta_0 + \beta_1 INST_{it} + \beta_2 AQ_{it} + \beta_3 INST_{it} * AQ_{it} + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 ROA_{it} + \beta_6 AGE_{it} + \beta_7 INDEP_{it} + \beta_8 LEV_{it} + \beta_9 GROW_{it} + \beta_{10} LOSS_{it} + \beta_{11} CR_{it} + \varepsilon_{it}$$

۴. تجزیه و تحلیل داده های پژوهش

۴.۱. آمار توصیفی

یافته های آمار توصیفی نشان می دهد که میانگین افشای داوطلبانه شرکت ها ۱/۹ می باشد که حداکثر آن ۵ و حداقل آن منفی یک به دست آمده است. این یافته ها نشان از عدم توجه بالای شرکت های دارویی و پتروشیمی به عملکرد اجتماعی شرکت دارد. هم چنین، محیط نهادی نیز دارای میانگین ۱/۹ است که با توجه به حداکثر آن که چهار و حداقل آن که صفر به دست آمده می توان پذیرفت شرکت های بخش دارویی و پتروشیمی دارای محیط نهادی چندان قوی نمی باشند. ضمن اینکه کیفیت حساسی نشان می دهد که ۲۷ درصد شرکت های نمونه در دوره بررسی از خدمات سازمان حساسی بهره گرفته اند. اما نتایج به دست آمده برای متغیرهای کنترلی نشان می دهد که اندازه شرکت ها بین بزرگ ترین شرکت دارای اندازه ۱۷ و کوچک ترین شرکت دارای اندازه ۱۲ است که میانگین آن نیز ۱۴ به دست آمده است. سودآوری نشان می دهد که سود خالص شرکت ها بیش از ۱۵ درصد کل دارایی های شرکت هاست که بالاترین سودآوری ۶۲ درصد و پایین ترین آن زیان ۷۲ درصدی است. عمر شرکت ها نیز بورس اوراق بهادار تهران نیز دارای میانگین ۱۸ بوده که نشان از نوظهور بودن بورس اوراق بهادار دارد. علاوه بر این، به طور متوسط ۵۳ درصد اعضای هیئت مدیره شرکت ها را مدیران غیرموظف تشکیل می دهند و اهرم مالی نشان می دهد که بدهی شرکت ها به طور متوسط بیش از ۵۸ درصد کل دارایی های آن هاست که بالاترین مقدار به دست آمده ۹۸ درصد بوده و نشان از ریسک بالای شرکت دارد. رشد فروش شرکت ها نیز افزایش ۲۱ درصدی نسبت به اول دوره را نشان می دهد که بالاترین رشد ۹۵ درصد افزایش و پایین ترین آن کاهش ۶۲ درصدی را نسبت به اول دوره را نشان می دهد. هم چنین، ۹ درصد شرکت های نمونه در دوره بررسی زیان ده بوده اند و در نهایت، میانگین دارایی های جاری شرکت ها بیش از ۱/۴ برابر بدهی های جاری آن ها می باشد که این رقم به بیش از ۳/۹ برابر هم رسیده است:

جدول (۱) آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	نماد	میانگین	میانه	حداکثر	حداقل	انحراف معیار
افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی	CSR	۱.۹۷۴۷۹۰	۲.۰۰۰۰۰۰	۵.۰۰۰۰۰۰	-۱.۰۰۰۰۰۰	۱.۴۱۶۹۶۹
محیط نهادی	INST	۱.۹۲۸۵۷۱	۲.۰۰۰۰۰۰	۴.۰۰۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰۰۰	۱.۰۱۰۰۴۶
کیفیت حسابرسی	AQ	۰.۲۷۳۱۰۹	۰.۰۰۰۰۰۰	۱.۰۰۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰۰۰	۰.۴۴۴۴۹۵
اندازه شرکت	SIZE	۱۴.۵۸۰۳۱	۱۴.۴۱۲۸۷	۱۷.۷۱۳۲۰	۱۲.۰۳۶۸۷	۱.۱۰۴۳۴۸
سودآوری	ROA	۰.۱۵۳۰۱۶	۰.۱۴۱۷۳۰	۰.۶۲۱۶۰۹	-۰.۷۲۳۲۸۱	۰.۱۶۱۳۵۵
عمر شرکت	AGE	۱۸.۴۷۰۵۹	۱۸.۰۰۰۰۰۰	۴۱.۰۰۰۰۰۰	۵.۰۰۰۰۰۰	۵.۷۳۲۱۷۱
استقلال هیئت مدیره	INDEP	۰.۵۳۵۷۷۴	۰.۶۰۰۰۰۰	۱.۰۰۰۰۰۰	۰.۲۰۰۰۰۰	۰.۱۵۶۹۳۶
اهرم مالی	LEV	۰.۵۸۰۷۱۸	۰.۵۹۰۲۵۳	۰.۹۸۸۹۱۰	۰.۰۰۲۷۰۴	۰.۱۸۷۶۶۹
رشد فروش	GROW	۰.۲۱۵۴۵۹	۰.۱۷۸۱۰۸	۰.۹۵۳۹۶۷	-۰.۶۲۹۷۱۰	۰.۳۹۷۵۱۳
زیان شرکت	LOSS	۰.۰۹۲۴۳۷	۰.۰۰۰۰۰۰	۱.۰۰۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰۰۰	۰.۳۹۰۲۵۲
نسبت جاری	CR	۱.۴۰۰۰۴۹	۱.۳۳۸۳۷۴	۳.۹۰۸۹۸۷	۰.۱۶۴۲۶۶	۰.۵۶۸۸۷۰

۴.۲ آمار استنباطی

مدل رگرسیونی اول

آزمون های تشخیصی مدل

جدول (۴) نتایج آزمون چاو و هاسمن

آزمون	آماره آزمون	درجه آزادی	سطح معناداری	نتیجه
چاو (F لیمر)	۱۰.۱۰۷۷۸۴	(۳۳,۱۹۵)	۰.۰۰۰۰۰	پانلی (تابلویی)
هاسمن	۸۵.۲۵۹۰۲۰	۹	۰.۰۰۰۰۰	اثرات ثابت

آزمون های خودهمبستگی و ناهمسانی واریانس اجزای خطا

جدول (۵) نتایج آزمون دوربین-واتسون و بروش-پاگان

آزمون	آماره آزمون	سطح معناداری
دوربین-واتسون	۱.۸۱۵۹۹۶	-
بروش-پاگان	۱۲.۱۸۰۱۷	۰.۲۰۳۳

تخمین مدل

جدول (۶) نتایج تخمین مدل رگرسیونی اول

$$CSR_{it} = \beta_0 + \beta_1 INST_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 AGE_{it} + \beta_5 INDEP_{it} + \beta_6 LEV_{it} + \beta_7 GROW_{it} + \beta_8 LOSS_{it} + \beta_9 CR_{it} + \varepsilon_{it}$$

متغیر	نماد	ضریب	آماره تی	معناداری	هم خطی
ضریب ثابت	C	۰.۳۲۸۶۹۶	۸.۵۴۵۶۶۳	۰.۰۰۰۰	-
محیط نهادی	INST	۰.۰۱۸۶۴۶	۶.۹۶۳۶۵۵	۰.۰۰۰۰	۱.۲۷۷۱۲۳
اندازه شرکت	SIZE	-۰.۱۲۸۳۵	-۵.۴۲۱۹۷۱	۰.۰۰۰۰	۱.۱۹۳۲۵۱
سودآوری	ROA	-۰.۰۸۷۴۵۸	-۳.۰۶۷۹۲۶	۰.۰۰۲۲	۳.۶۹۴۱۱۹
عمر شرکت	AGE	۰.۶۲۴۲۱۹	۱۴.۰۹۴۶۵	۰.۰۰۰۰	۱.۱۲۵۲۲۷
استقلال هیئت مدیره	INDEP	۰.۰۲۸۰۰۶	۱.۷۴۹۴۴۹	۰.۰۸۰۳	۱.۱۰۲۰۲۰
اهرم مالی	LEV	-۰.۱۶۲۰۳۸	-۹.۹۴۱۶۳۵	۰.۰۰۰۰	۱.۶۳۳۵۷۲
رشد فروش	GROW	۰.۲۷۲۰۹۶	۰.۳۰۸۲۹۴	۰.۷۵۷۹	۱.۲۰۳۸۲۵
زیان شرکت	LOSS	-۰.۰۵۶۰۵۲	-۴.۹۷۰۸۷۸	۰.۰۰۰۰	۱.۸۷۰۲۴۳
نسبت جاری	CR	۰.۰۱۲۳۹۵	۰.۱۷۵۶۸۴	۰.۸۶۰۶	۲.۸۱۲۵۴۰
ضریب تعیین تعدیل شده			۰.۶۰۵۵۳۰		
آماره F			۹.۶۶۲۰۶۳		
معناداری			۰.۰۰۰۰۰۰		

- با توجه به اینکه سطح معناداری به دست آمده برای متغیر مستقل محیط نهادی شرکت (INST) پایین تر از خطای ۵ درصد است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد. بیشتر اینکه ضریب به دست آمده برای متغیر مستقل محیط نهادی مثبت است که نشان از تایید رابطه مستقیم این متغیر با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت دارد (تایید فرضیه اول پژوهش).
- نتایج به دست آمده برای متغیرهای کنترلی نشان می دهد که بین اندازه شرکت، سودآوری، اهرم مالی و زبان شرکت با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی رابطه منفی و معنادار و بین عمر شرکت با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. هم چنین، رابطه ای بین استقلال هیئت مدیره، رشد فروش و نسبت جاری با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران به دست نیامده است.

مدل رگرسیونی دوم آزمون های تشخیصی مدل

جدول (۷) نتایج آزمون چاو و هاسمن

آزمون	آماره آزمون	درجه آزادی	سطح معناداری	نتیجه
چاو (F لیمر)	۹.۵۷۹۸۵۶	(۳۳,۱۹۳)	۰.۰۰۰۰	پانلی (تابلویی)
هاسمن	۷۶.۶۳۲۱۱۳	۱۱	۰.۰۰۰۰	اثرات ثابت

آزمون های خودهمبستگی و ناهمسانی واریانس اجزای خطا

جدول (۸) نتایج آزمون دوربین-واتسون و بروش-پاگان

آزمون	آماره آزمون	سطح معناداری
دوربین-واتسون	۱.۸۱۹۱۴۹	-
بروش-پاگان	۱۳.۳۱۱۵۶	۰.۲۷۲۵

تخمین مدل

جدول (۹) نتایج تخمین مدل رگرسیونی دوم

$CSR_{it} = \beta_0 + \beta_1 INST_{it} + \beta_2 AQ_{it} + \beta_3 INST_{it} * AQ_{it} + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 ROA_{it} + \beta_6 AGE_{it} + \beta_7 INDEP_{it} + \beta_8 LEV_{it} + \beta_9 GROW_{it} + \beta_{10} LOSS_{it} + \beta_{11} CR_{it} + \epsilon_{it}$					
متغیر	نماد	ضریب	آماره تی	معناداری	هم خطی
ضریب ثابت	C	۰.۳۳۴۹۵۸	۸.۶۷۱۷۳۰	۰.۰۰۰۰	-
محیط نهادی	INST	۰.۰۳۸۸۵۳	۲.۴۴۲۳۲۷	۰.۰۱۴۶	۱.۸۸۶۵۶۰
کیفیت حسابرسی	AQ	-۰.۱۰۰۲۹۵	-۸.۸۵۱۰۹۷	۰.۰۰۰۰	۴.۵۹۶۱۲۴
محیط نهادی*کیفیت حسابرسی	INST*AQ	۰.۰۵۰۶۵۹	۹.۳۱۵۹۳۲	۰.۰۰۰۰	۴.۶۴۰۹۵۹
اندازه شرکت	SIZE	-۰.۰۱۴۳۸۴	-۵.۹۰۰۰۸۵	۰.۰۰۰۰	۱.۳۰۱۴۵۲
سودآوری	ROA	-۰.۰۹۲۸۵۹	-۳.۳۰۲۲۴۳	۰.۰۰۱۰	۳.۶۹۶۴۸۳
عمر شرکت	AGE	۰.۶۹۵۷۴۱	۱۵.۶۶۴۴۹	۰.۰۰۰۰	۱.۱۶۳۸۵۴
استقلال هیئت مدیره	INDEP	۰.۰۴۸۰۴۳	۲.۹۷۹۴۵۱	۰.۰۰۲۹	۱.۱۴۹۸۳۵
اهرم مالی	LEV	-۰.۱۴۱۸۷۳	-۸.۷۴۱۵۹۳	۰.۰۰۰۰	۱.۶۶۵۷۱۰
رشد فروش	GROW	۰.۲۳۶۰۹۶	۰.۰۲۶۹۱۹	۰.۹۷۸۵	۱.۲۲۲۵۶۸
زبان شرکت	LOSS	-۰.۰۵۶۷۶۳	-۵.۰۸۷۷۶۲	۰.۰۰۰۰	۱.۸۸۲۹۱۰
نسبت جاری	CR	۰.۰۱۴۶۲۰	۲.۰۴۰۳۱۴	۰.۰۴۱۴	۲.۹۸۳۴۴۲
ضریب تعیین تعدیل شده		۰.۶۲۲۰۴۹			
آماره F		۹.۱۴۸۸۶۸			
معناداری		۰.۰۰۰۰۰۰			

- با توجه به اینکه سطح معناداری به دست آمده برای متغیر تعدیل گر محیط نهادی*کیفیت حسابرسی شرکت (INST*AQ) پایین تر از خطای ۵ درصد است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که کیفیت حسابرسی دارای اثر معناداری بر رابطه بین محیط

نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد. بیشتر اینکه ضریب به دست آمده برای متغیر تعدیل گر محیط نهادی* کیفیت حسابرسی مثبت است که نشان از تایید اثر مستقیم کیفیت حسابرسی بر رابطه بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت دارد (تایید فرضیه دوم پژوهش).

نتایج به دست آمده برای متغیرهای کنترلی نشان می دهد که اندازه شرکت، سودآوری، اهرم مالی و زیان شرکت با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی رابطه منفی و معنادار و بین عمر شرکت و استقلال هیئت مدیره با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. هم چنین، رابطه ای بین رشد فروش و نسبت جاری با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران به دست نیامده است.

۵. نتیجه گیری

در فرضیه اول پژوهش به بررسی رابطه بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد که با توجه به اینکه سطح معناداری به دست آمده برای متغیر مستقل محیط نهادی شرکت (جدول ۶) پایین تر از خطای ۵ درصد است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد. بیشتر اینکه ضریب به دست آمده برای متغیر مستقل محیط نهادی مثبت است که نشان از تایید رابطه مستقیم این متغیر با افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت دارد. بنابراین می توان نتیجه گرفت که محیط نهادی می تواند موجب بهبود افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت ها شود. در این ارتباط می توان به این موضوع اشاره کرد که محیط نهادی به منزله شاخص های خارجی حاکمیت شرکتی در نظر گرفته شده است. زمانی که این شاخص ها بهبود پیدا می کنند، در واقع به بدین معناست که شرکت از نظر ساختارهای حاکمیتی توسعه پیدا کرده و بدین ترتیب می توان نظارت و کنترل بیشتری بر فعالیت های شرکت ها داشته باشد. این موضوع محدود به شاخص های مالی نشده و در نتیجه شاخص های اجتماعی که امروزه از سوی بسیاری از فعالان بخش های اقتصادی، سیاسی و حتی جوامع مختلفی از جمله حامیان محیط زیست مورد توجه قرار می گیرد. بنابراین با افزایش محیط نهادی، کنترل گزارشگری مالی بیشتری شده و شرکت ها شاخص های بیشتری از عملکرد اجتماعی خود ارایه می دهند. این یافته ها سازگار با مطالعه [۱۴] می باشد.

در فرضیه دوم پژوهش به بررسی اثر تعدیلی کیفیت حسابرسی بر رابطه بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد که با توجه به اینکه سطح معناداری به دست آمده برای متغیر تعدیل گر محیط نهادی* کیفیت حسابرسی شرکت (جدول ۹) پایین تر از خطای ۵ درصد است، بنابراین می توان نتیجه گرفت که کیفیت حسابرسی دارای اثر معناداری بر رابطه بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت های دارویی و پتروشیمی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد. بیشتر اینکه ضریب به دست آمده برای متغیر تعدیل گر محیط نهادی* کیفیت حسابرسی مثبت است که نشان از تایید اثر مستقیم کیفیت حسابرسی بر رابطه بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت دارد. به این ترتیب می توان نتیجه گرفت که با افزایش کیفیت حسابرسی، ارتباط مثبت بین محیط نهادی و افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت نیز افزایش پیدا کند. در این مورد نیز می توان اشاره کرد که حسابرسی خوب می تواند منجر به توسعه دستیابی شرکت ها به منابع مالی خارجی شود. زمانی که شرکت ها دارای محیط نهادی یا همان سازورگاهای حاکمیتی قوی تری هستند، احتمالاً درخواست برای خدمات حسابرسی باکیفیت تر بیشتری می شود که این موضوع منجر به افزایش کیفیت حسابرسی می شود. از سوی دیگر، گزارش های حسابرسی باکیفیت تر توجه بیشتری به عملکرد اجتماعی شرکت دارد و تلاش می کند تا از طریق افشای بیشتری شاخص های مسئولیت اجتماعی به ابعاد غیرمالی شرکت ها نیز توجه نماید. این یافته ها سازگار با مطالعه [۱۴] می باشد.

منابع

- [1]NASR,H(۲۰۱۰) corporate social responsibility disclosure:an examination of framework of determinants and consequences. Doctoral thesis, Durham University. Available at Durham E-Theses ,Online: <http://etheses.dur.ac.uk/480/>
- [۲] حساس یگانه، یحیی. برزگر، قدرت اله (۱۳۹۲)، ارائه ی مؤلفه ها و شاخص های بعد اجتماعی مسئولیت اجتماعی شرکت ها و وضعیت موجود آن در ایران، فصلنامه ی مدیریت توسعه ی اجتماعی – فرهنگی، دوره ی دوم، شماره ی ۱، صص ۲۳۴ – ۲۰۹.
- [۳]Molina.M (۲۰۱۰) The Corporate Role in a Changing Society: A Model of Sensemaking and of Firm Characterization , PHD Thesis, Business School, Universitat Ramon Llull.
- [۴]بهارمقدم، مهدی. صادقی. زین العابدین. صفرزاده، ساره (۱۳۹۲)، بررسی رابطه ی مکانیزم های حاکمیت شرکتی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ها، فصلنامه علمی – پژوهشی حسابداری مالی، سال پنجم، شماره ۲۰، صص ۱۰۷ – ۹۰.
- [۵]Cadbury Cod, the(December ۱۹۹۲)" Report of the committee on financial of corporate Governance" the code of best Practice, Gee Professional Publishing London.
- [۶]Dye, R. (۱۹۸۸). Earnings management in an overlapping generations model. Journal of Accounting Research, ۲۶: ۱۹۰-۲۳۰.
- [۷]Pergola, T. (۲۰۰۶) . Management Entrenchment, Corporate Governance, and Earnings Quality. Unpublished PhD Dissertation, Nova Southwestern University, School of Business and Entrepreneurship.
- [۸]Johl, Jubb and Houghton. (۲۰۰۵) "Earnings management and the audit opinion: evidence from Malaysia", Managerial Auditing Journal, Vol ۲۲, No ۷, pp. ۶۸۸-۷۱۰.
- [۹]Ferguson, A. and D. Stokes. ۲۰۰۲. Brand name audit pricing, industry specialization and leadership premiums post Big ۸ and Big ۶ mergers. Contemporary Accounting Research (Spring): ۷۷-۱۱۰.
- [۱۰]Balsam,Steven. Jagan,Krishnan. Joon,S Yan(۲۰۰۳) "Auditor Industry specialization and Earnings Quality". Auditing:A Journal of practice & Theory. Vol ۲۲. No۲. pp:۶۱
- [۱۱]DeAngelo, L. E. ۱۹۸۱, Auditor size and audit quality, Journal of Accounting and Economics, Vol. ۳, pp. ۱۸۳-۹۹.
- [۱۲]Davidson, R. A. , & Neu, D. (۱۹۹۳). A Note on The Association Between Audit Firm Size & Audit Quality, Contemporary Accounting Research, ۱۰(۲), ۴۷۹-۴۸۸.
- [۱۳]سجادی، سید حسین، عربی، مهدی. (۱۳۹۳). تاثیر کیفیت حسابرسی بر مدیریت سود. بررسی های حسابداری و حسابرسی، شماره ۱۴ و ۱۵. صص ۶۴-۵۶.
- [۱۴]Zheng Peipei, Chunyan Ren(۲۰۱۹), Voluntary CSR disclosure, institutional environment ,and independent audit demand, China Journal of Accounting Research xxx (۲۰۱۹) xxx-xxx
- [۱۵]Zhong Ma, Gao. Lucia(۲۰۱۷), Does Corporate Social Responsibility Disclosure Improve Firm Investment Efficiency? Evidence from China, Review of Accounting and Finance.
- [۱۶]حق پرست، عباسعلی؛ جلاهی، مهدی(۱۴۰۱). بررسی نقش تعدیلی کیفیت حسابرسی بر رابطه بین مسئولیت اجتماعی و هزینه بدهی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، پنجمین همایش ملی مدیریت حسابداری و مهندسی صنایع، صص ۱-۱۹.
- [۱۷]عسگری، محمد جعفر؛ وقفی، سید حسام(۱۴۰۰)، تاثیر محیط نهادی بر رابطه بین افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت و تقاضای حسابرسی، فصلنامه چشم انداز حسابداری و مدیریت، دوره: ۴، شماره:۴۵، صص ۱-۱۶.